

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-ФОНЕТИЧНИХ КОМЕНТАРІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

DIDACTIC POTENTIAL OF HISTORICAL-PHONETIC COMMENTS AS A MEANS OF FORMING LINGUISTIC COMPETENCE

Бичкова Т.С.,

orcid.org/0000-0002-3060-4150

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Сливчук І.Д.,

orcid.org/0009-0001-3740-9905

студентка I курсу магістратури філологічного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено дидактичні можливості історико-фонетичних коментарів в системі навчання української мови. Доведено, що врахування історичних закономірностей розвитку мовної системи забезпечує усвідомлене засвоєння норм літературної мови, сприяє встановленню причинно-наслідкових зв'язків між лінгвальними явищами. Зокрема, з'ясовано, що чергування голосних [o], [e] з нулем звуку належить до тих процесів, які часто викликають труднощі у здобувачів освіти через формальний спосіб подання навчального матеріалу, а спрощена схематизація призводить до швидкого забування. Доведено, що ефективним є поетапне опрацювання зазначеного чергування із зіставленням сучасних форм слів та отриманням узагальненого історичного пояснення. Виявлено, що у навчальній практиці труднощі в опануванні мовного матеріалу пов'язані із чергуванням [o], [e] з [i] у новозакритих складах. Обґрунтовано найефективніші способи опрацювання цього питання. З'ясовано, що вивчення спрощень у групах приголосних потребує особливої методичної уважності та послідовності, а тому з метою кращого розуміння механізмів змін запропоновано залучати учнів до практичного артикуляційного експерименту, добирати спільнокореневі або історично споріднені лексеми, наводити міжмовні паралелі. Окрему увагу приділено чергуванням приголосних, зумовленим перехідними пом'якшеннями приголосних (перша, друга, третя палаталізації задньоязикових приголосних), розкрито їхній дидактичний потенціал у поясненні морфологічних явищ. Зроблено висновок про те, що залучення історико-фонетичного коментаря у процес навчання української мови є ефективним засобом підвищення якості мовної освіти. Запропоновано способи організації навчальної діяльності, що поєднують пояснювальний і дослідницький компоненти та спрямовані на формування мовної компетентності учнів.

Ключові слова: історія української мови, історико-фонетичний коментар, фонетика, мовна компетентність, методика навчання.

The article highlights didactic possibilities of historical-phonetic comments in the system of Ukrainian language teaching. It is proven that taking into account historical patterns of the language system development ensures conscious assimilation of literary language norms and contributes to the establishment of cause-and-effect relationships between linguistic phenomena. In particular, it has been found that the alternation of vowels [o] and [e] with zero sound belongs to those processes that often cause difficulties for students due to the formal way of presenting educational material, and simplified schematization leads to rapid forgetting. It is proven that stage-by-stage studying of the alternation by comparing modern word forms and obtaining a generalized historical explanation is effective. It has been found that in educational practice, difficulties in mastering linguistic material are associated with the alternation of [o] and [e] with [i] in newly closed syllables. The most effective ways of working on this issue are substantiated. It has been noted that studying simplifications in consonant groups requires special methodological attention and consistency, and therefore, in order to better understand the mechanisms of the change, it is proposed to involve students in a practical articulatory experiment, to name cognate or historically related lexemes, and to provide interlingual parallels. Special attention is paid to the consonant alternations caused by transitional consonant softening (first, second, and third palatalization of velar consonants); their didactic potential in explaining morphological phenomena is revealed. It is concluded that the involvement of historical and phonetic commentary in Ukrainian language teaching is an effective means of improving the quality of language education. Methods of organizing educational activities that combine explanatory and research components and are aimed at the formation of students' linguistic competence are proposed.

Key words: Ukrainian language history, historical-phonetic commentary, phonetics, language competence, teaching methodology.

Постановка проблеми. У контексті реалізації положень Нової української школи питання історії української мови набуває особливої актуальності, оскільки мова є фундаментальним чин-

ником формування національної ідентичності, громадянської свідомості та ціннісних орієнтирів особистості. Історичний розвиток української лінгвосистеми відображає етапи становлення

нації, трансформацію її культурного простору та тривалу боротьбу за збереження самобутності. У цьому вимірі мовна освіта постає стратегічним інструментом державотворення, що інтегрує міжпредметні зв'язки та орієнтацію на формування ключових компетентностей здобувачів освіти.

Історія української мови розкриває механізми розвитку лінгвальної системи, підвищує пізнавальний інтерес учнів, сприяє свідомому засвоєнню фонетичних, лексичних та граматичних законів, а також поглиблює розуміння української культури. Водночас аналіз чинних шкільних програм та навчально-методичних посібників засвідчує, що історико-мовний компонент представлений фрагментарно, а цілісна й обґрунтована методика його інтеграції у зміст навчання української мови відсутня. Ця проблема пов'язана з нереалізованим дидактичним потенціалом історико-мовних коментарів у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні мовознавці (Л. Довбня [8], С. Єрмоленко, Л. Мацько [10], О. Потапенко [19] та ін.) виокремлюють освітню важливість системного ознайомлення учнівської молоді з історичним розвитком української мови. Педагоги-методисти О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентилюк наголошують, що факти мовного минулого необхідно інтегрувати в освітній процес як джерело знань про культуру, традиції й етнічну самобутність українців [18]. Л. Масенко актуалізує соціолінгвістичний вимір функціонування української мови в умовах зовнішніх загроз [16]. Водночас у сучасній лінгводидактиці все ще бракує цілісної концепції та системи опрацювання історії рідної мови в шкільному курсі, на що звертає увагу Т. Видайчук [2; 3; 4; 5; 6]. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у створенні методичної системи, яка б інтегрувала історико-мовні знання у практичну діяльність.

Постановка завдання. Метою статті є розробка й обґрунтування методики використання історико-фонетичного матеріалу у процесі навчання української мови в закладах загальної середньої освіти задля підвищення рівня мовної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Дидактичний потенціал історико-фонетичних коментарів полягає насамперед у забезпеченні принципу свідомого навчання. Знання історії мови є необхідним фундаментом для повноцінного оволодіння предметними та ключовими компетентностями. Оскільки українська орфографія базується на

морфологічному та фонетичному принципах, чимало правописних норм традиційно потребують механічного запам'ятовування. Однак таку методику в сучасних освітніх реаліях вважають застарілою. Натомість історичне коментування дає вчителю можливість забезпечити науковість викладу, а учням – усвідомлено сприймати орфографічні та фонетичні закономірності через розуміння їхньої генези.

У межах нашого дослідження вбачаємо за необхідне розтлумачити основні фонетичні явища крізь призму історії мови, що допоможе зрозуміти логіку мовних трансформацій. Зокрема, вивчення чергувань голосних та приголосних звуків, спрощень у групах приголосних, на нашу думку, обов'язково мають супроводжуватися ґрунтовними історичними коментарями.

Вважаємо, що під час вивчення фонетики важливо сформувати в учнів уявлення про те, що звукова система української мови не була статичною, а пройшла крізь низку змін, а сучасні чергування є результатом еволюції давніх голосних. Для осягнення внутрішньої логіки мови варто ознайомити школярів з існуванням у протоукраїнських діалектах та в давньоукраїнській мові особливих звуків, які з часом змінили свою якість або зовсім зникли: носових голосних ([ẽ] та [õ]), що трансформувалися в сучасні [a] та [y], а також редукованих [ъ] та [ь], доля яких залежала від сильної чи слабкої позиції у слові. Окреме місце в цьому процесі посідав звук [ѣ] (ѣ), який закономірно перейшов у [і].

У сучасному шкільному курсі української мови **чергування голосних [o], [e] з нулем звука** належить до тих мовних явищ, які часто викликають труднощі в учнів через формальний спосіб їх подання. Первинне ознайомлення зі звуковими змінами відбувається в 5 класі, проте аналіз підручника В. Заболотного [11, с. 113] свідчить про відсутність у ньому відомостей щодо чергування з нулем звука. А. Онатій і Т. Ткачук висвітлюють цей процес лише фрагментарно – у формі схем та окремих прикладів [17, с. 124]. Натомість С. Караман, О. Горошкіна (10 клас, профільний рівень) диференціюють умови реалізації чергування (наприклад, у суфіксах **-ок, -к**: *садок – садка, дзвіночок – дзвіночка*) [13, с. 55]. Проте вважаємо за потрібне детальніше зупинитися на цих явищах, оскільки практика показує, що спрощена схематизація призводить до швидкого забування.

Історично чергування [o], [e] з нулем звука є наслідком занепаду зредукованих голосних [ъ] і [ь]. А. Ворон та В. Солопенко (10 клас) зазначають, що «з дальшим розвитком мови ці звуки

або зникали зовсім (тоді, коли стояли в ненаголошеній позиції, у кінці слова або перед складом із голосними повного звучання, що позначалися буквами **а, о, у, ь, е, и:** *столь, сьну*), або розвинулися в голосні повного звучання (тоді, коли стояли в наголошеній і сильній позиції – перед складом із зредукованим: *дьнь – день, сьнь – сон*)» [7, с. 72]. Учитель може прокоментувати, що в сучасній українській мові для всіх голосних визначальним чинником є наголошена та ненаголошена позиції, а для зредукованих звуків – позиційна зумовленість. Показовими є приклади іменників, у яких ця зміна безпосередньо впливає на звуковий склад слова. Так, у сучасній українській мові є такі пари: *день – дня, орел – орла, сон – сну, сотня – сто, пісок – піску*. Історичні відповідники цих слів дають змогу простежити закономірності фонетичних модифікацій у різних відмінкових формах: *дьнь > день (Н. в.), дья > дня (Р. в.); орель > орел (Н. в.), орля > орла (Р. в.); сьнь > сон (Н. в.), сьна > сну (Р. в.); сьтня > сотня (Н. в.), сьто > сто (Р. в.)*.

Ефективним є поетапне опрацювання зазначеного чергування: спочатку учні зіставляють сучасні форми слів, далі спостерігають зміну голосного залежно від граматичної форми, після чого отримують узагальнене історичне пояснення. Це дає можливість сформулювати в учнів уявлення про мову як систему, у якій фонетичні зміни пов'язані з морфологічною будовою слова.

Чергування [о], [е] з [і] пов'язане з історичним подовженням етимологічних голосних [о] та [е]. У шкільних підручниках ця зміна також представлена фрагментарно. Лише С. Караман та О. Горошкіна акцентують увагу на тому, що такий процес «відбувається не в кожному закритому складі, а тільки в так званому новозакритому, який утворився після занепаду **ь і ь:** *столь – стіл, конь – кінь, воль – віл*» [13, с. 55]. Довгі [о] й [е], які постали в нових закритих складах після занепаду редукованих, в українській мові дифтонгізувалися, що призвело до появи якісно іншого голосного.

Для викладу матеріалу необхідно чітко розмежовувати етимологічні [о], [е] та секундарні голосні, що утворилися зі зредукованих у сильній позиції. Саме етимологічні звуки здатні до переходу в [і] (*кінь – коня*), тоді як секундарні [о], [е] функціонують як вставні або випадні (*вогонь – вогню, швець – шевця*). Ця диференціація допомагає пояснити учням, чому у формах *печі – піч* ми бачимо чергування [е] з [і], а у формах *день – дня* – [е] з нулем звука.

Методично важливо пояснити відсутність змін у словах типу *ліс – лісу, сніг – снігу, сміх – сміху*.

Причиною є те, що звук [і] тут походить не від [о] чи [е], а від давнього «ятя» [ѣ], який перейшов в [і]. Учні можуть легко розпізнати цей звук через аналіз стабільності голосного: якщо при словозміні (наприклад, у родовому відмінку) [і] зберігається і не переходить в [о] чи [е], це свідчить про його походження з [ѣ], що й пояснює відсутність чергування.

Фонетична закономірність переходу [о], [е] в [і] додатково ускладнюється специфікою звукосполучень *-оро-, -оло-, -ере-*. У таких випадках чергування часто корелює з акцентуаційними характеристиками. Воно реалізується переважно в лексемах із рухомим наголосом (*сторона – сторІн*). Натомість за нерухомого наголосу зміна часто не актуалізується (*сорОка – сорОк, колОда – колОд*), хоча форми *поріг, корів, доріг* свідчать про складну взаємодію фонетичних законів та морфологічної аналогії.

Окреме місце в системі мови посідають випадки секундарного (вторинного) [і], що з'являється навіть у відкритому складі. Це характерно для називного відмінка однини (*кінець, камінець, стілець*), родового відмінка множини (*зірок, гілок, вікон*) та числівника *вісім*. У цих словах [і] виник не через фонетичні закони закриття складу, а під впливом парадигматичної аналогії до інших форм слова, де склад був закритим. Так само пояснюються й відхилення у власних назвах: давні запозичення (*Антін, Сидір, Яків*) повністю підпорядкувалися українським законам, натомість пізніші (*Артем, Євген, Мирон*) зберегли свою структуру.

Історико-фонетичний коментар необхідний для вивчення **спрощення**, яке пов'язане із занепадом зредукованих. Як зазначає Ж. Колоїз, «деякі новоутворені групи приголосних, здебільшого трикомпонентні, виявилися складними для вимови, а тому окремі звуки в них стали пропускатися» [14, с. 51]. Тобто спрощення постає не як довільне випадіння звука, а як закономірна реакція мовної системи на порушення артикуляційної рівноваги. Цей процес безпосередньо пов'язаний з правописними проблемами, тому потребує особливої уваги в контексті формування орфографічної грамотності учнів. У шкільних підручниках для 5 класу та навчально-методичних посібниках пояснення здебільшого зводяться до схематичного подання матеріалу, зокрема через моделі **ждн > жн** (*тиждень – тиждневий*), **здн > зн** (*проїзд – проїзний*) (див., наприклад: [17, с. 156]). У 10 класі учні повторно звертаються до опрацювання спрощень, однак у підручнику О. Авраменка [1, с. 101–102] тема, як і раніше, репрезентована переважно формалізованими моделями. Такий

виклад не розкриває внутрішньої логіки мовних процесів і, як наслідок, залишається малозрозумілим для учнів.

Пояснення цього явища потребує особливої методичної уважності та послідовності. Спрощення відбувалося у тризвукових сполученнях приголосних, у яких середню позицію займали проривні [д] або [т], а кінцеву – [н], [л] або [ц]. Ю. Шевельов зауважував, що «у скупченнях із зімкненим (або зімкнено-щільним) у серединній позиції саме він, як правило, й випадає» [20, с. 620]. З метою кращого розуміння механізмів змін доцільно демонструвати відповідні фонетичні процеси у вигляді історичних ланцюгів розвитку, зокрема: *здн – зн* (*поздньо > поздно > пізно*); *ждн – жн* (*тыждня > тыждня > тижня*); *стн – сн* (*чьстьньи > честньи > чесний*); *стл – сл* (*стълати > стлати > слати*); *рдц – рц* (*сьрдьце > сердце > серце*).

Під час опрацювання фонетичних змін у групах приголосних на уроках української мови доцільно залучати учнів до практичного артикуляційного експерименту, пропонуючи вимовити слова без спрощення, що дає змогу самостійно дійти висновку про зручність або незручність вимови. Залучення власного досвіду учнів активізує пізнавальну діяльність і сприяє усвідомленню засвоєнню мовних закономірностей.

Артикуляційно складними були й такі групи приголосних, у яких поряд стояли **два сонорні звуки**, що зумовлювало їх подальше фонетичне спрощення. Втрата одного з компонентів чітко простежується в історичному розвитку форм: *сьльньце > солнце > сонце*; *масльньи > масльни > масний*; *гьрньчарь > горнчар > гончар*. Подібні тенденції спостерігалися й у звукосполученнях «**два проривні + будь-який приголосний**», зокрема в еволюції форми *стькло > сткло > скло* [15, с. 60].

Зауважимо, що учні здебільшого здатні самостійно визначити втрачений звук, зіставляючи форми слова, добираючи спільнокореневі або історично споріднені лексеми. Наприклад, зіставлення слів *горня – гончар* (рнч > нч) *чернець – ченці* (рнц > нц), *тиждень – тижня* (ждн > жн), *щастя – щасливий* (стл > сл), *проїзд – проїзний* (здн > зн) унаочнює процес спрощення в групах приголосних і допомагає встановити первісний приголосний, що зазнав змін.

Система **чергувань приголосних** у сучасній українській мові є результатом тривалої фонетичної еволюції. У межах шкільної програми ці явища становлять фундамент для вивчення словозміни та деривації, проте їхнє засвоєння можливе

лише за умови розкриття причинно-наслідкових зв'язків. Ключовими чинниками, що сформували сучасний стан системи, стали перехідні палаталізації задньоязикових приголосних.

Палаталізації становлять історичну основу більшості сучасних фонетичних і морфонологічних явищ. У шкільних підручниках цей матеріал зазвичай репрезентують у вигляді прикладів без роз'яснення механізму явища (наприклад, див. [12, с. 99]). Натомість у підручнику профільного рівня для 10 класу у темі «Чергування голосних і приголосних звуків» [7, с. 71] введено поняття перехідного пом'якшення задньоязикових приголосних, що забезпечує глибше усвідомлення закономірностей мовної системи. Переконані, що учні, які опрацьовують матеріал за цим підручником, демонструють стійке та системне засвоєння відповідних явищ.

Виникнення перехідних палаталізацій пов'язане з дією закону складового сингармонізму, відповідно до якого в межах складу поєднувалися або тверді приголосні з голосними заднього ряду, або м'які приголосні з голосними переднього ряду. Невідповідність цій закономірності спричиняла артикуляційну адаптацію звуків, що супроводжувалася фонетичними модифікаціями і з часом закріпилася в системі чергувань приголосних.

Беззаперечно, вивчення такої теми потребує історичного коментаря. Так, задньоязикові приголосні [г], [к], [х], що перебували в позиції перед голосними переднього ряду, переходили в [ж], [ч], [ш] (як наслідок I палаталізації). Цей процес має важливе значення не лише для пояснення фонетичних чергувань, а й для розуміння закономірностей словотворення та формотворення в сучасній українській мові. Зокрема I перехідна палаталізація забезпечила можливість утворення інших частин мови від іменникових основ, а також різних відмінкових парадигм, що чітко простежуємо в низці словоформ. Так, від іменників утворюються дієслова: *туга > тужити*, *грих > грішити*, *знак > призначити*; прикметники: *вік > вічний*, *ріка > річковий*, *рука > ручний*. Особливо яскраво роль цього процесу виявляється в утворенні форм кличного відмінка іменників чоловічого роду: *Бог > Боже*, *друг > друже*, *козак > козаче*.

Інший тип чергувань пов'язаний із II перехідною палаталізацією. Задньоязикові приголосні [г], [к], [х] перед голосними дифтонгічного походження [і], [ї] зазнавали змін і переходили у [з'], [ц'], [с']. У сучасній українській мові це відображено у формах місцевого відмінка: *вуха – у вусі*, *рука – на руці*, *берег – на березі* (загальні назви); *Ямайка – на Ямайці*, *Амазонка – в Амазонці*,

Горлівка – у Горлівці, Острог – в Острозі (власні назви); давального відмінка: *матінка – матінці, студентка – студентці, Іванка – Іванці, вага – вази, сорока – сороці*. Усвідомлення цього історичного процесу має безпосереднє методичне значення, оскільки знання закономірностей II палаталізації є необхідною умовою правильного відмінювання іменників.

Специфіка III палаталізації полягала в тому, що задньоязикові [г], [к], [х] змінювалися на свистячі [з'], [ц'], [с'] у позиції після голосних переднього ряду за умови відсутності в наступному складі редукованого голосного [ь] або [ы]. У сучасній українській мові її наслідки збереглися лише в невеликій кількості лексем (*вівця, лице, місяць, палець, князь, все* тощо). Проте в синхронному аспекті ці форми не репрезентують продуктивного чергування приголосних (тільки деякі, наприклад: *грішник – грішниця, трійка – трійця*), а функціонують як історично закріплені результати давнього фонетичного процесу.

Результати третьої палаталізації найвиразніше закріпилися у продуктивних суфіксах **-ець** (*ik(ь) > -ць, напр., *купець*) та **-иця** (*-ik(a) > -иця, напр., *криниця, палиця*). Хоча в окремих лексемах зберігся архаїчний задньоязиковий (*річка, вічко*), а суфікс **-их(а)** взагалі уникнув змін (*ткачиха*). Своєрідність української мови виявляється і в збереженні задньоязикових у дієсловах (*кликати, мигтати*) на протигагу старослов'янському *клицати* [20, с. 84].

Системне вивчення процесів палаталізації дає змогу глибше зрозуміти механізм альтернативи приголосних у словотворенні, відмінюванні та дієвідмінюванні. Так, у словах *бік – бічний* спільність кореня стає очевидною лише за умови врахування історичних фонетичних змін. Знання палаталізацій є необхідними для встановлення історичної спорідненості слів, що в сучасній українській мові не усвідомлюються як однокореневі. Унаслідок фонетичних змін праслов'янського періоду, передусім палаталізацій задньоязикових приголосних, спільнокореневі лексеми набули різного звукового оформлення (*ціна – каятися, початок – кінець, коса – чесати*).

Висновки. Отже, залучення історико-фонетичного коментаря в процес навчання української мови є ефективним засобом підвищення якості мовної освіти. Такий підхід забезпечує свідоме засвоєння мовних норм, сприяє формуванню системного бачення мовних явищ і розвитку аналітичного мислення учнів, а також поглиблює розуміння внутрішніх закономірностей функціонування мовної системи.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні методичної системи інтеграції історико-мовного матеріалу в шкільний курс української мови, створенні комплексу вправ і завдань дослідницького характеру. Реалізація окреслених завдань сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та формуванню високого рівня мовної компетентності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 10 класу закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2018. 208 с.
2. Видайчук Т. Значення історико-лінгвістичних дисциплін у системі підготовки вчителя-філолога. *Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць*. 2015. Вип. 1–2. С. 67–71.
3. Видайчук Т. Формування історичної пам'яті в учнів старших класів засобами підручників української мови. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. Київ : Педагогічна думка, 2017. № 19. С. 47–57.
4. Видайчук Т. Історія української мови у вимірах освітнього процесу початку ХХ століття. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2021. № 7. С. 50–67.
5. Видайчук Т. Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 48–63.
6. Видайчук Т. Історико-лінгвістичне коментування у процесі вивчення української мови в школі. *Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 вересня 2022 р.). Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 97–99.
7. Ворон А., Солопенко В. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 288 с.
8. Довбня Л. Історія української мовознавчої думки в педагогічній системі підготовки вчителя-філолога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди»*. 2013. № 28. С. 89–94.
9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ : Наукова думка, 1982–2012.
10. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 28–33.
11. Заболотний В., Заболотний О. Українська мова : підруч. для 5 класу закл. загальн. середн. освіти. Київ : Генеза, 2022. 240 с.

12. Заболотний О. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2018. 192 с.
13. Караман С., Горошкіна О. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. заг. середн. освіти. Харків : Ранок, 2018. 272 с.
14. Колоїз Ж. Історична фонетика і граматики української мови : навч. посіб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2023. 244 с.
15. Крижанівська О. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики : навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 248 с.
16. Масенко Л. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. 399 с.
17. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Тернопіль : Богдан, 2022. 288 с.
18. Пентиліук М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–10.
19. Потапенко О. Лінгвоконцептологія : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 335 с.
20. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026